

Izabrane kritike epistemološke teorije jamstva i Akvinski/Calvin Modela Alvina Plantinge

OLIVER JURISIĆ*

• <https://doi.org/10.31823/d.30.3.7> •
UDK: 165 Plantinga, A. • Pregledni članak
Primljeno: 8. svibnja 2021. • Prihvaćeno: 29. rujna 2022.

Sažetak: *Analitički američki filozof religije Alvin Plantinga razvio je epistemološku teoriju jamstva (warrant theory) i epistemološki model Akvinski/Calvin. Ovdje želimo predstaviti njegovu teoriju, model i izabrane kritičke osvrte.*

Ključne riječi: *Alvin Plantinga, epistemologija, jamstvo, teorija, model, Akvinski, Calvin, kritike.*

Uvod

Američki analitički filozof religije Alvin Plantinga dobar dio svoga filozofskoga promišljanja posvetio je pokušaju da na području epistemologije napravi mjesta za govor o vjerovanju u Boga i racionalnost toga uvjerenja. Kao rezultat toga pokušaja nastala je epistemološka teorija koju se naziva teorijom epistemološkoga jamstva i epistemološki model koji je Plantinga nazvao Akvinski/Calvin model (Aquinas/Calvin – A/C model). Složenost i širina teorije i modela ovdje nam dopušta tek da u određenoj formi sinteze pokušamo opisati i teoriju i model te neke od kritika upućenih Plantingi i njegovu pokušaju. U ovom radu nije moguće obraditi i Plantingine odgovore na kritike, stoga su ovdje predstavljene kritike u tom smislu nepotpune. Plantinga spada u krug filozofa okupljenih oko specifične epistemološke grupe ili škole koja je poznata pod nazivom *reformirana epistemologija*. Uz Plantingu među njezine istaknute pripadnike spadaju još filozofi William Alston i Nicholas Wolterstorff. Reformirana epistemologija svoj nastanak duguje početku 80-ih godina prošloga

* Doc. dr. sc. Oliver Jurišić, Katolički bogoslovni fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Josipa Stadlera 5, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, oliverjurisic@gmail.com

stoljeća kada Plantinga s nekolicinom kolega 1983. godine objavljuje knjigu *Faith and Rationality: Reason and Belief in God* u kojoj izlaže neke temeljne ideje i zamisli reformirane epistemologije.¹ One mogu biti sažete u jednu misao: kršćansko religiozno uvjerenje legitiman je i poželjan objekt epistemološkoga promišljanja. Plantinga će tu opću ideju raščlaniti na nekoliko sažetih sugestija: epistemološko istraživanje kršćanskoga uvjerenja, odnos pojma racionalnosti prema kršćanskom uvjerenju, iskorištavanje dostupnih epistemoloških teorija i pojmova kako bi se uobličila epistemološka teorija koja će pokušati dokazati racionalnost kršćanskoga uvjerenja. Plantingin interes za epistemologiju kršćanskoga uvjerenja došao je iz intelektualne klime onoga vremena u kojem se religiozno uvjerenje promatralo kao *a priori* iracionalno unutar analitičke filozofije i epistemologije. Plantinga će sam nekoliko puta podcrtati kako je kao profesor doživio pomalo neprijateljsku intelektualnu klimu prema mogućnostima filozofskoga istraživanja racionalnosti kršćanskih uvjerenja.² Plantinga se našao pred pitanjem: Je li kršćansko uvjerenje *a priori* iracionalno ili ga je moguće poput svih drugih uvjerenja racionalno i epistemološki utemeljiti i braniti?³ U pokušaju da odgovori na to pitanje, Plantinga će razviti epistemološku teoriju i model koje će definirati kao *teoriju jamstva* (*warrant theory*), odnosno *Akvinski/Calvin model* (*A/C model*) kako bi dao zadovoljavajući odgovor na to pitanje.

1. Reid, Chisholm i Calvin

Dok će epistemološka teorija ostati teorijski mehanizam objašnjenja kako određena uvjerenja mogu biti racionalno opravdana, model će biti praktična primjena epistemološke teorije na neko specifično uvjerenje ili specifična uvjerenja, odnosno na širok spektar kršćanskih uvjerenja o Bogu i opravdanosti vjerovanja u njegovo postojanje. U tom kontekstu treba spomenuti dva filozofa i jednoga teologa koji utječu na Plantingu i njegovu razradu vlastite epistemološke teorije i epistemološkoga modela. Jedan od njih je škotski filozof Thomas Reid. Reid je razvio epistemološku teoriju koja se u suvremenoj epistemologiji opisuje kao *epistemološka pouzdanost*. Temeljna karakteristika svih epistemoloških teorija toga tipa jest tvrdnja da se znanje i opravdanje nekoga uvjerenja temelji na pretpostavci o pouzdanosti spoznajnih moći čovjeka (osjetila, psihološki mehanizmi) ili na pouzdanosti nekoga spoznajnoga procesa. Sam Reid svoju teoriju epistemološke pouzdanosti razvit će na temelju ideje koju je preuzeo od svoga učitelja George Turnbulla te će ju

¹ Usp. A. PLANTINGA, N. WOLTERSTORFF (ur.), *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*, Notre Dame, 1983.

² Usp. D. P. BAKER (ur.), *Alvin Plantinga*, Cambridge 2007. Usp.: A. PLANTINGA, *Self-Profile*, u: J. TOBERLIN, P. van INWAGEN (ur.), *Alvin Plantinga*, Dordrecht, 1985.

³ Usp. A. PLANTINGA, *Justification and Teism*, u: *Faith and Philosophy* 4(1987.)4, 403–326.

nazvati *providonosnim naturalizmom*. Ideja providonosnoga naturalizma povezana je s religioznom idejom o Bogu koji je tako uredio čovjekove spoznajne moći, ali i izvanjsku stvarnost da čovjek može racionalno spoznavati svijet koji ga okružuje. Suvremena epistemologija tu će Reidovu poziciju opisati kao *Reidov metaprincip*. Uz providonosni naturalizam Reid će svojoj epistemološkoj teoriji dodati i *epistemološki princip povjerenja*. Riječ je o epistemološkom procesu koji, povezan s drugim epistemološkim funkcijama ljudskoga uma, ostavlja dovoljno mogućnosti da se za neka uvjerenja tvrdi da su racionalna i istinita, kao što je, recimo, slučaj s uvjerenjima koja stječemo pomoću epistemološkoga procesa svjedočenja. Vjerujemo u istinitost i racionalnost svjedočenja jer vjerujemo u postojanje umova drugih ljudi, vjerujemo da su pouzdani, vjerujemo da su njihovi spoznajni mehanizmi funkcionalni. Taj se princip kod Reida naziva i *socijalno-epistemološki princip*.⁴ Od svega epistemološkoga *prtljaga* koji će pronaći kod Thomasa Reida Plantinga će preuzeti njegovu ideju kako su naše spoznajne moći općenito pouzdane. Osjetila, psiha, operacije uma u načelu su nevini dok im se ne dokaže krivnja, odnosno može im se vjerovati, što ne isključuje mogućnost pogreške. Drugi filozof čiji je utjecaj prisutan u Plantinginoj razradi epistemološke teorije jamstva jest Roderick Chisholm. Utjecaj Chisholma, za razliku od Reida, djelomičan je i terminološki. Početkom 80-ih godina prošloga stoljeća Plantinga se u razradi svoje epistemološke teorije koristi pojmom *pozitivni epistemološki status* koji je identičan pojmu *epistemološko opravdanje*. Tim pojmom opisuje se proces kojim neko uvjerenje postaje racionalno utemeljeno ili opravdano. Sljedeći primjer možemo pronaći kod Chisholma. Ako vjerujem da vidim neki crveni objekt, onda će postojati u čovjeku neka samopredstavljajuća osobina gledanja crvenoga objekta (Chisholm se koristi teško prevodivim engleskim izrazom: *I appeared to redly*). To još ne znači da pred sobom imam crveni objekt. Ako imam privilegirani pristup samopredstavljanju crvenoga objekta kroz neki nutarnji kognitivni epistemološki mehanizam o crvenom objektu, onda sam obvezan prihvatiti uvjerenje da vidim crveni objekt na temelju privilegiranoga pristupa nekomu kognitivnomu epistemološkomu mehanizmu u sebi.⁵ Epistemološke teorije poput one koju susrećemo kod Chisholma spadaju u teorije *deontičkoga internalizma*. Riječ je o epistemološkim teorijama koje inzistiraju na

⁴ Usp. T. CUENO, R. van WOUNDEBERG (ur.), *The Cambridge Companion To Thomas Reid*, Cambridge, 2004. Usp. T. REID, *An Inquiry Into The Human Mind On The Principles Of Common Sense*, D. Brokes (ur.), Edinburgh, 1997. Usp. T. REID, *Essays On The Intellectual Powers of Man*, D. Brokes (ur.), Edinburgh, 2002. Usp. K. LEHRER, *Thomas Reid*, London and New York, 1989. Usp. J. HONESTON (ur.) *Thomas Reid: Context, Influence, and Significance*, Edinburgh, 2004. Usp. M. MAIONE, *Scienza, linguaggio, mente in Thomas Reid*, Roma, 2001.

⁵ Usp. R. CHISHOLM, *Theory of Knowledge*, New Jersey, 1966. ISTI, *Perceiving: A Philosophical Study*, Cornell, 1975. Usp. L. E. HAHN (ur.) *The Philosophy of Roderick M. Chisholm*, Chicago, 1997. Usp. M. NEGRO, *Oltre le Apparenze. La Filosofia della Percezione di R.M. Chisholm*, Milano, 1995.

obvezi prihvaćanja nekoga uvjerenja čija se spoznaja temelji na nekim nutarnjim spoznajnim moćima čovjeka koji spoznaje neki objekt. Nerijetko su u pitanju teorije koje se snažno oslanjaju na određene psihološke mehanizme u onome koji spoznaje i ne zahtijevaju nužno izvanjsku epistemološku potvrdu. Plantinga će određeno vrijeme zadržati terminologiju koju pronalazi kod Chisholma spajajući njegovu terminologiju s idejama koje uzima od Thomasa Reida. Početno će njegova epistemološka teorija nositi ime *teorija pozitivnoga epistemološkoga statusa*, odnosno *teorija epistemološkoga opravdanja* pod utjecajem Chisholma i njegova *deontičkoga internalizma*.⁶ S druge strane kod razrade modela važnu ulogu za Plantingu imat će Jean Calvin. Calvin će predstaviti *sensus divinitatis* kao mehanizam koji utemeljuje neposredno uvjerenje u Božje postojanje.⁷ Neposredno uvjerenje jest uvjerenje koje u epistemološkom smislu ne zahtijeva nikakav diskurzivni proces povezan s drugim uvjerenjima, nego je njegova neposrednost dovoljna za njegovu racionalnu opravdanost. Za Calvina *sensus divinitatis* bit će epistemološki mehanizam koji proizvodi neposredno uvjerenje u Božje postojanje na temelju neposrednoga iskustva koje čovjek ima u kontaktu sa stvorenim svijetom. Plantinga će iskoristiti *sensus divinitatis*, ali ne kao dio svoje epistemološke teorije, nego kao dio Akvinski/Calvin epistemološkoga modela.⁸

2. Epistemološka teorija jamstva

Preuzimajući od Thomasa Reida ideju *epistemološke pouzdanosti* i *providonosnoga naturalizma*, Plantinga razvija tri konstitutivna elementa svoje epistemološke teorije. Prvi element jest pretpostavka pouzdanosti spoznajnih moći (*cognitive faculties working properly*). Uz pouzdanost Plantinga dodaje i ideju o ispravnom funkcioniranju (*proper function*). Ideju ispravnoga funkcioniranja Plantinga objašnjava kao način na koji treba funkcionirati određeni mehanizam s obzirom na zakone ili pravila koja propisuju mehanizme njegova rada. Tako bi, recimo, ispravna funkcija srca bila određeni broj otkucaja u minuti prema medicinskom shvaćanju ispravne funkcije srca. Ili ispravna funkcija motora automobila bila bi određeni broj obrtaja u minuti motora prema shvaćanju što je ispravna funkcija motora onako kako je to zamislio proizvođač automobila. Pouzdanost i ispravnu funkciju Plantinga povezu-

⁶ Usp. A. PLANTINGA, Positive Epistemic Status and Proper Function, u: *Philosophical Perspectives* (1988.)2, 1–50. ISTI, Justification in the 20th Century, u: *Philosophy and Phenomenological Research* 50(1990.) Supplement, 45–71. ISTI, *Warrant. The Current Debate*, New York and Oxford, 1993., 32–65.

⁷ Usp. J. CALVIN, *Institutes of Christian Religion*, J.-T. McNeill (ur.), F. L. Battles (prev.), Louisville, 1960., 36–52., 542–551.

⁸ Usp. A. SANTRAC, *Knowing God: Evaluation of John Calvin's and Alvin Plantinga's Concept of Sensus Divinitatis*, Lewiston, 2011.

je s čovjekovim nutarnjim spoznajnim moćima i one spadaju u epistemološki inter-nalisticke elemente njegove teorije.⁹ Druga dva elementa teorije jesu epistemološki eksterni. U pitanju su dizajnerski plan (*design plan*) i spoznajni prostor (*cognitive environment*). Dizajnerski plan, ali i pouzdanost spoznajnih moći i ispravna funkcija zapravo je Plantingina temeljitija razrada i prilagodba providonosnoga naturalizma Thomasa Reida kojemu Plantinga daje šire značenje od potpuno teističkoga Reidova razumijevanja. Za Plantingu dizajnerski plan ne uključuje nužno ideju dizajnera (tvorca ili čak Boga), nego prilagođenost izvanjske stvarnosti ili prirode čovjekovim spoznajnim moćima. Stvarnost je tako uređena da je u određenim segmentima dostupna spoznaji ljudskih moći. Uz dizajnerski plan Plantinga povezuje i spoznajni prostor više kao vanjski uvjet ispravnoga funkcioniranja čovjekovih spoznajnih moći. Razlog uvođenja ideje spoznajnoga prostora u teoriju treba tražiti u Plantinginoj općoj kritici Chisholma, ali i drugih epistemoloških teorija koje se generički opisuju kao *deontološki internalizam* i oslanjanju se u opravdanosti racionalnosti nekoga uvjerenja isključivo na nutarnje mehanizme ili spoznajne sposobnosti čovjeka (svijest, samosvijest, određeni psihološki procesi).¹⁰ Želeći izbjeći da se njegova teorija smatra teorijom *deontičkoga internalizma*, Plantinga uvodi ideju spoznajnoga prostora kao nužnoga uvjeta opravdanosti zašto se neko uvjerenje smatra racionalnim i u tom pristupu naginje spoznajnom prostoru kao više, negdje čak i kao isključivo vanjskom uvjetu odvojenom od čovjekovih spoznajnih moći. U tom procesu filozofskoga razvoja epistemološke teorije mijenja se i sam njezin naziv te ona prestaje biti *teorija pozitivnoga epistemološkoga statusa*, odnosno *teorija epistemološkoga opravdanja* i od početka 90-ih godina prošloga stoljeća do danas Plantinga je naziva *teorijom epistemološkoga jamstva* (*warrant theory*). Teorija bi funkcionirala na sljedeći način: ako su čovjekove spoznajne moći epistemološki pouzdane i ispravno funkcionalne, ako se objekt spoznaje uklapa u dizajnerski plan i ako je spoznajni prostor adekvatan za spoznaj, uvjerenje do kojega se dolazi spoznajom objekta smatralo bi se opravdano racionalnim uvjerenjem o tom objektu. Ako, recimo, promatramo kuću s pristojne udaljenosti (ne predaleko), ako je naš vid epistemološki pouzdan, odnosno ako oči obavljaju svoju ispravnu funkciju (ne bolujemo od neke bolesti vida), ako se kuća uklapa u dizajnerski plan i ako se nalazimo u prikladnom spoznajnom prostoru (pristojna udaljenost, danje svjetlo, uzvisina odakle se kuća jasno i precizno vidi), naše uvjerenje kako vidimo kuću bilo bi opravdano držati racionalnim i jer su svi uvjeti teorije jamstva ispunjeni. Na taj način pomoću teorije jamstva steklo bi se posredno uvjerenje koje svoju racionalnost duguje različitim epistemološkim koracima i procesima kako bismo ga mogli

⁹ Usp. A. PLANTINGA, *Warrant and The Proper Function*, New York – Oxford, 1993., 7., 17., 21–23., 40–47.

¹⁰ *Isto*, 40–42., 46–47.

opravdati kao posjedovanje znanja o nekom objektu. Moguće je na različite načine primijeniti teoriju jamstva na različita uvjerenja i, kako Plantinga tvrdi, teorija nudi okvir za formuliranje onoga što će Plantinga nazvati *epistemološkim modelom*.

3. Akvinski/Calvin model

Iz epistemološke teorije jamstva Plantinga će razviti *epistemološki model* koji će nazvati *Akvinski/Calvin* (Aquinas/Calvin, A/C model). Model će poslužiti kao pokušaj opravdanja racionalnosti generičkoga kršćanskoga uvjerenja o Bogu. Može se tvrditi kako Plantinga ima donekle pozitivan stav prema Tominoj misli, napose nakon što se donekle upoznao s njegovim djelom kroz kritički osvrt na njegov proglas o reformiranoj epistemologiji.¹¹ Iz toga razloga, ali i kako bi se približio filozofima koji dolaze iz katoličkih krugova, Plantinga svom modelu dodaje naziv *Akvinski*, iako sam model nema ništa konkretno preuzeto iz Akvinčeva filozofskoga opusa, a i ono što Plantinga interpretira pokazuje jednu opću slabost njegove analitičke filozofije, a to je nedostatak boljega poznavanja konteksta i povijesti ne samo Tomine misli nego i misli nekih drugih kontinentalnih filozofa.¹² S druge strane Plantinga kod Calvina pronalazi *sensus divinitatis* kojemu daje snažnu epistemološku interpretaciju. S time se neki njegovi kritičari također ne slažu jer smatraju da ga neopravdano odvaja od Calvinove teologije. Plantinga interpretira *sensus divinitatis* kao spoznajnu moć čovjeka da spozna Božje postojanje kao neposredno uvjerenje. U tom pogledu *sensus divinitatis* ne razlikuje se od drugih čovjekovih spoznajnih moći (osjetila, psihološki mehanizmi).¹³ Prema Plantingi, Akvinski/Calvin model mogao bi funkcionirati na sljedeći način: čovjek koji stoji na visokoj planini i gleda okolne vrhove nalazi se u prikladnom spoznajnom prostoru, njegove spoznajne moći pouzdane su jer su parametri njihove ispravne funkcije normalni i prihvatljivi (nema halucinacija, psiholoških poremećaja, poremećaja u radu osjetila), Bog je stvorio svijet na takav način da je svijet u određenoj mjeri čovjeku spoznatljiv, dakle prema Božjemu planu moguća je spoznaja (ovdje su Reidov providonosni naturalizam i Plantingin dizajnerski plan zamijenjeni Božjim stvaranjem kao racionalnim i uređenim planom). Unutar čovjeka dok promatra vrhove pokreće se *sensus divinitatis* kao spoznajna moć i čovjek formira uvjerenje kako postoji Bog. Prema modelu,

¹¹ Usp. L. ZAGZEBSKI (ur.), *Rational Faith: A Catholic Responses to Reformed Epistemology*, Notre Dame, 1993. Usp. A. PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, New York – Oxford, 2000., 82., 170., 249. ISTI, *Knowledge and Christian Belief*, Grand Rapids, 2015., 31., 32., 60.

¹² Usp. R. di CEGLIE, Plantinga and Aquinas on Theism and Christianity, u: *Philosophy and Theology* 27(2015.)1, 237–254. Usp. J. BIELBY, *Epistemology as Theology. An Evaluation of Alvin Plantinga's Religious Epistemology* Ashgate, 2005., 106–107.

¹³ Usp. A. PLANTINGA, *Warranted Christian Belief*, 172–179. ISTI, *Knowledge and Christian Belief*, 33.

tako formirano uvjerenje bilo bi opravdano smatrati racionalnim. U drugom slučaju možemo navesti primjer čovjeka koji se moli u kapelici. Njegove spoznajne moći mogu se smatrati pouzdanima jer ispunjavaju uvjete ispravne funkcije (čovjek je, ako možemo tako reći, psihološki i tjelesno potpuno funkcionalan), on se nalazi u adekvatnom spoznajnom prostoru (kapelica), u nekom trenutku molitve Duh Sveti (epistemološki *sensus divinitatis* zamijenjen je teološkim Duhom Svetim) pokreće se kao spoznajna moć i čovjek formira uvjerenje da vjeruje u Boga ili vjeruje u Isusa. Kao i u slučaju teorije jamstva, i ideja epistemološkoga modela može biti razrađena u različite modele za različite vrste uvjerenja.

4. Kritike teorije jamstva

Kao i različite epistemološke teorije znanja, i Plantingina teorija jamstva naišla je na različite kritike. Prva od tih kritika odnosi se na problem u suvremenoj epistemologiji koji se naziva *problem Gettier*. Riječ je o logičkom dokazu filozofa Edmunda Gettieria koji pobija epistemološku definiciju znanja kao opravdanoga uvjerenja. Prema problemu Gettier moguće je posjedovati uvjerenje, ali da ono ne bude nužno znanje, odnosno opravdano uvjerenje pomoću nekoga specifičnoga epistemološkoga dokazivanja.¹⁴ I Plantingina teorija ne uspijeva do kraja premostiti odnos znanja kao opravdanoga uvjerenja i problema Gettier, što potvrđuje i sam Plantinga navodeći primjer istodobnoga trajnoga gubitka i nestanka automobila i osvajanja automobila iste marke na nagradnoj igri za koju ne zna da ju je osvojio. Na pitanje posjeduje li automobil Plantinga potvrdno odgovara i njegovo istinsko uvjerenje da posjeduje automobil slučajno je istinito i u tom smislu nije znanje, odnosno opravdano uvjerenje.¹⁵ Kritiku Plantingine teorije jamstva, koju se generički opisuje kao *prigovor koherentnosti*, iznio je i filozof Keith Lehrer. Lehrereov prigovor ide u smjeru odnosa nekoga uvjerenja formiranoga kroz teoriju jamstva i njegove mogućnosti evaluacije pomoću nekoga drugoga ili dodatnoga seta ili sklopa međusobno povezanih ili koherentnih uvjerenja. Plantingina teorija jamstva djeluje previše individualno i instinktivno. Ne dopušta evaluaciju stečenih uvjerenja pomoću nekoga nutarnjega, već prethodno koherentnoga epistemološkoga mehanizma formiranja uvjerenja. Budući da ne dopušta evaluaciju stečenih uvjerenja i njihovu povezanost s već postojećim uvjerenjima koja se smatraju znanjem teorija jamstva, ostavlja dojam da za opravdanost nekih uvjerenja nije potrebno povezati ih s već

¹⁴ Usp. E. GETTIER, Is Justified True Belief Knowledge, u: *Analysis* 23(1963.)6, 121–123. Usp. R. GREENE, N. A. BALMERT, Two Notions of Warrant and Plantinga's Solution to the Gettier Problem, u: *Analysis* 57(1997.)2, 132–139. Usp. L. ZAGZEBSKI, The Inescapability of Gettier Problems, u: *The Philosophical Quarterly* 174(1994.)44, 65–73. Usp. T. M. CRISP Gettier and Plantinga's Revised Account of Warrant, u: *Analysis* 60(2000.)1, 42–50.

¹⁵ Usp. A. PLANTINGA, Warrant and Accidental True Belief, u: *Analysis* 57(1997.)2, 141.

postojećim uvjerenjima koja posjedujemo. Na taj način teorija jamstva ostavlja malo prostora za koherentnost uvjerenja kako bi se povećala mogućnost njihova racionalnoga opravdanja:

»Temeljni problem jest taj što Plantinga, općenito, kao epistemološki eksternalisti, pretpostavlja da način na koji se neko uvjerenje epistemološki formira taj proces istodobno znači i njegovo jamstvo. To je pogreška. Što određuje jamstvo nekoga uvjerenja? Dijelom i ono što je Plantinga izričito odbacio, koherentnost nekoga uvjerenja sa sustavom uvjerenja.«¹⁶

Ideja ispravne funkcije našla se također na udaru kritike filozofa Petera Kleina koju generički možemo opisati kao *prigovor disfunkcije*. Za Kleina Plantingino inzistiranje na nužnosti ispravne funkcije ne ostavlja nikakav prostor da epistemološki mehanizmi i spoznajne moći i dalje budu smatrani pouzdanima, čak i u uvjetima kad su slabije epistemološke pouzdanosti. Svaka disfunkcija epistemološkoga mehanizma ili spoznajne moći mora se smatrati disfunkcionalnom i time diskvalificiranom iz procesa opravdanoga i racionalnoga utemeljenja nekoga uvjerenja. Prema Kleinu, svaka i najmanja promjena epistemološkoga statusa spoznajnih moći ne može se smatrati ispravnom funkcijom, nego disfunkcijom. Takav pristup spoznajnim moćima čovjeka suviše je zatvoren i reducirajući da bi teorija jamstva funkcionirala u uvjetima umanjene sposobnosti spoznajnih moći:

»Ono što je važno jest da je moguće ono što tvrdim i dovoljno je da dokaže kako ispravna funkcija nije nužan uvjet spoznaje. Moje izlaganje tvrdi da možemo posjedovati znanje i izvan okvira nakana našega tvorca – ako takav netko postoji ... Drugim riječima, mislim da je temelj prikladne funkcije takav da možemo posjedovati znanje iako sama prikladna funkcija ne bi, epistemološki gledano, bila u ispravnom kognitivnom stanju.«¹⁷

Sljedeći prigovor stigao je od filozofa Philipa Quinna i odnosi se na Plantingin pokušaj da postavi kriterij razlikovanja neposrednih i posrednih uvjerenja te ga možemo nazvati *prigovor kriterija*. Neposredna uvjerenja jesu uvjerenja koja ne zahtijevaju nikakav posredni proces (dokazivanje pomoću različitih propozicija) kako bi se uvjerenje smatralo opravdanim uvjerenjem, odnosno znanjem. Za razliku od njih, posredna uvjerenja za stjecanje statusa znanja prolaze kroz neki dokazni postupak, recimo, kao uvjerenja koja stječemo pomoću nečijega svjedočanstva. Quinn smatra

¹⁶ K. LEHRER, Proper Function vs. Systematic Coherence, u: J. L. KVANVIG (ur.) *Warrant in Contemporary Epistemology. Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, Lanham, 1996., 36. [Svi prijevodi s engleskoga jezika autorovi su ako nije drukčije naznačeno.]

¹⁷ P. KLEIN, Warrant, Proper Function, Reliabilism, u: J. L. KVANVIG (ur.) *Warrant in Contemporary Epistemology. Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, 110.

da Plantinga nije u stanju precizirati kriterij razlikovanja između neposrednih i posrednih uvjerenja. Dapače, proširenjem i ublažavanjem kriterija razlikovanja između njih dopušta da se i psihološki problematična uvjerenja smatraju neposrednim uvjerenjima, pri čemu, recimo, nema razlike između normalnoga gledanja nekoga objekta i psihološke iluzije da nešto vidimo:

»U odgovoru na (Plantingine) tvrdnje rekao sam da je poteškoća kako onda svi mogu sudjelovati u igri. Sljedbenici Muhameda, Bude, čak i sljedbenici velečasnogs Moona mogu se pridružiti zabavi... Ipak, Plantingin nacrt koraka za utemeljenje kriterija koji bi se odnosio na neposredna uvjerenja relativno je tako dobro razrađen da nam dopušta da ga suprotstavimo odmah na početku barem jednom od važnijih prigovora.«¹⁸

5. Kritike Akvinski/Calvin modela

Među kritikama epistemološkoga modela spomenut ćemo tri jer se odnose na prirodnu teologiju i ljudski razum. Prva se odnosi se na vjerovanje u Boga i možemo je opisati kao *prigovor neposrednosti*. Njegov idejni tvorac, filozof Keith Mascord, zaključuje kako prema Akvinski/Calvin modelu vjerovanje u Boga ne može biti neposredno, nego je čak i prema teoriji i modelu koji je Plantinga razvio posredno. Za Mascorda su spoznajni prostor, dizajnerski plan, epistemološka pouzdanost i ispravna funkcija posredni momenti razvoja vjerovanja u Boga. Iako je prema Mascordu Plantinga razvio teoriju i model kako bi pokušao pokazati da uvjerenje vjerovanja u Boga ne zahtijeva dokaz, nego može biti neposredno, ispostavlja se da su konstitutivni elementi teorije jamstva i modela, zapravo, posredni momenti epistemološkoga procesa formiranja vjerovanja u Boga. Vjerovanje u Boga epistemološki nikada i ne može biti neposredno, nego je uvijek posredno, čak i ako nema nekoga specifičnoga procesa njegova racionalnoga dokazivanja:

»Ovdje dolazimo do kontroverznoga središta Plantingine misli o neposrednim teističkim uvjerenjima. Početno se čini da bismo se mogli složiti s Plantingom, jer čini se da ljudi formiraju vjerovanje u Božje postojanje, načine i okolnosti koje Plantinga opisuje. Ljepota i uređenost prirode često imaju neposredan utjecaj i često postoji spontan odgovor osobe koja formira teističko uvjerenje. Ipak, moje je uvjerenje da je čak i jedan takav proces radije posredan nego neposredan.«¹⁹

¹⁸ P. QUINN, *The Foundations of Theism Again. A Rejoinder to Plantinga*, u: L. ZAGZEBSKI (ur.), *Rational Faith. Catholic Responses to Reformed Epistemology*, 18–19.

¹⁹ K. MASCORD, *Alvin Plantinga and Christian Apologetics*, Eugene, 2006., 129.

Drugu kritiku Plantingina modela iznosi Roberto Di Ceglie i možemo je nazvati *prigovorom analitičkom razumijevanju*. Za Di Cegliea slabost je Plantingine teorije i modela što se kao analitički filozof Plantinga ne bavi dovoljno ozbiljno poviješću i kontekstom u kojem nastaju ideje kojima se koristi. Iz toga razloga Di Ceglie zaključuje da se *desiderium naturale* kod Tome i *sensus divinitatis* kod Calvina ne mogu smatrati identičnim pojmovima, pogotovo jer ih Plantinga čita isključivo u epistemološkom ključu, što je donekle reduciranje cijeloga jednoga područja filozofije (u slučaju Tome Akvinskoga napose prirodne teologije) i teologije na epistemologiju, što je u najmanju ruku pogriješno jer se Toma i Calvin ne mogu dovesti u istu ravan kada je riječ o prirodnoj teologiji i njezinu mjestu u korpusu kršćanskoga pristupa dokazima i vjerovanjima o Bogu i njegovu postojanju. Plantinga je otišao neopravdano daleko zaključujući kako ni sam Toma Akvinski nije smatrao kako je prirodna teologija potrebna kao razumska disciplina spoznaje Boga kroz prirodne uzroke, što je suprotno Tominoj poziciji, makar Plantinga prema Tomi ima benevolentan pristup. Time bi Plantinga tvrdio neobranjivo, naime da Toma Akvinski zastupa tezu o nesposobnosti ljudskoga razuma da prirodnom moći spozna Boga.²⁰

Kritika filozofa Evana Falesa, koji smatra da se Plantinga zapravo bavi teologijom, a ne epistemologijom, jest kritika koju možemo nazvati *teološkim prigovorom*²¹ te uključuje Plantingino analitičko i epistemološko čitanje Calvina. Međutim Fales ne razrađuje možda i najvažniji element kritike koja se odnosi na relaciju između ispravne funkcije i epistemološkoga i teološkoga statusa *sensus divinitatis*. Tu kritiku ovdje želimo posebno razraditi jer ona povezuje i jedan daleko širi problem Plantingina razumijevanja prirodne spoznajne moći ljudskoga razuma.

Sensus divinitatis zbog grijeha je u epistemološkom smislu čovjekova disfunkcionalna spoznaja moć, čak i ako generira vjerovanje u Boga, to je uvjerenje nužno epistemološki disfunkcionalno. Ako bi milost bila mehanizam koji popravlja epistemološku disfunkciju *sensus divinitatis*, onda se ne može govoriti o epistemološkom modelu Akvinski/Calvin, nego o teološkom modelu. Time smo izvan područja epistemologije i filozofije. Ono što dodatno tu kritiku čini važnom jest i to što je u sadašnjem stanju čovjeka njegovo prirodno epistemološko stanje takvo da je *sensus divinitatis* zbog grijeha epistemološki disfunkcionalan. Ne može generirati opravdanja uvjerenja. To je teološko tumačenje epistemološkoga statusa *sensus divinitatis*. To što je *sensus divinitatis* oštećen grijehom ne spada u područje epistemologije, nego u područje teologije. Time dolazimo do zaključka da je milost mehanizam koji popravlja epistemološki disfunkcionalan *sensus divinitatis*.

²⁰ Usp. R. di CEGLIE, Plantinga and Aquinas on Theism and Christianity, u: *Philosophy and Theology* 27(2015.)1, 237–254.

²¹ Usp. E. FALES, Critical Notice of Warranted Christian Belief, u: *Noûs* 37(2003.)2, 353–370.

Plantinga mora nužno pribjeći teologiji kako bi objasnio na koji način *sensus divinitatis* kao čovjekova spoznajna moć može generirati vjerovanje u Boga, a da pritom prethodno bude spoznajna moć s ispravnom funkcijom. Moguće je jedino kroz milost, ali onda se granica između epistemologije i teologije briše i epistemološki model postaje teološki model. Kad ne bi bilo tako, *sensus divinitatis* nužno bi i trajno kao disfunkcionalna spoznajna moć generirao vjerovanje u Boga kao epistemološki disfunkcionalno. Razlog za to treba tražiti u Plantinginoj nemogućnosti i odbijanju da strogo odvoji epistemološki status *sensus divinitatis* od njegova teološkoga statusa unutar Calvinova shvaćanja ljudskoga razuma i njegove prirodne sposobnosti da spozna postojanje Boga svojim prirodnim svjetlom. Kod Calvina, kao što je poznato, takvo nešto nije moguće jer je ljudski razum u tom pogledu trajno ranjen grijehom. Te su tri kritike važne jer one pokazuju svaka na svoj način Plantingin negativan odnos prema prirodnoj teologiji i prirodnim moćima ljudskoga razuma. Nije pogrešno tvrditi da je Plantingina razrada epistemološke teorije i modela jedan pokušaj da se kalvinističko teološko razumijevanje prirodne moći razuma pogodena grijehom i filozofsko poimanje prirodne teologije na neki način zaobiđu ili nadiđu u promišljanju vjerovanja u Boga i njegovo postojanje.

Zaključak

Teorija i model koje je Plantinga razvio, osim proširenja interesa za religiozno vjerovanje i njegovo mjesto u širokom području epistemologije, otvaraju neka stara i nova pitanja. Teško je dijeliti uvjerenje s Plantingom da kontekst i povijest ideja i njihova nastanka ne trebaju igrati važnu ulogu u razumijevanju razvoja određenih uvjerenja. Povremena lakoća kojom Plantinga vrlo složene filozofske i teološke ideje i misli, od Aristotela, preko Tome, Calvina, do Descartesa, svodi na analizu nekoliko redaka ili rečenica čini se u najmanju ruku problematičnom za njihovu pravilnu interpretaciju i tumačenje. Njegovom epistemološkom i logičkom pokušaju nedostaje šire razumijevanje konteksta. Rekli bismo da njegova misao pati od manjka hermeneutičkoga i povijesnoga pristupa. Epistemološki i logički pristup vjerovanju u Boga nije uvijek dovoljan, koliko god logička snaga dokazivanja bila valjana. Njegovo nepromjenjivo i uporno nijekanje i odbijanje pokušaja prirodne teologije i njezine uloge u epistemologiji vjerovanja u Boga dovode u pitanje koliko Plantinga vrjednuje domete i moći ljudskoga razuma. Nemogućnost i nevoljkost da se donekle odmakne od utjecaja kalvinističke teološke misli na mogućnosti razumske spoznaje Boga stvara problem jer Plantinga ne uspijeva odvojiti epistemologiju od teoloških implikacija kojima je podređena. Stječe se dojam da napose u epistemološkom modelu Akvinski/Calvin, koji proizlazi iz teorije, epistemologija ne može bez pomoći teologije. I tu dodirujemo jedan daleko složeniji problem odnosa vjere i razuma, o čemu Plantinga nije pokušao reći nešto više osim usputnih napomena.

Iako inovativni, njegova teorija i model kao paradigma načina kako promišlja filozofija religije s one strane Atlantika pate od nedostatka, ako ničega drugoga, barem pokušaja integracije i suradnje s područjem prirodne teologije. Moglo bi se reći kako za Plantingu razum u svom prirodnom kapacitetu ostaje zarobljen u području nemogućnosti spoznaje Boga bez nadnaravne intervencije. Teorija i model kao pokušaj da se na jedan nov način odmakne od jednoga takvoga pristupa na kraju se ne čine do kraja uspješnim, upravo jer Plantinga, *opterećen* teološkim implikacijama, svoju misao zadržava u okviru razuma koji može racionalno spoznati Boga, ali tek nakon što Bog nadnaravnim putem *popravi* epistemološki i spoznajno *pokvaren sensus divinitatis*. Unatoč utemeljenim kritikama Plantinga je svojom epistemološkom teorijom i modelom, koje s pravom možemo svrstati među najvažnije domete analitičke filozofije religije, učinio kršćanska religiozna uvjerenja prihvatljivim i aktualnim objektom filozofskoga istraživanja i promišljanja.

SELECTED CRITICISMS OF THE EPISTEMOLOGICAL
WARRANT THEORY AND THE AQUINAS/
CALVIN MODEL OF ALVIN PLANTINGA

Oliver JURIŠIĆ*

Summary: *The American analytic philosopher of religion Alvin Plantinga developed the epistemological warrant theory and the Aquinas/Calvin epistemological model. Here we want to present his theory, model, and selected critical reviews.*

Keywords: *Alvin Plantinga, epistemology, warrant, theory, model, Aquinas, Calvin, criticisms.*

---

* Asst. Prof. Oliver Jurišić, Ph.D., Catholic Faculty of Theology, University of Sarajevo, Josipa Stadlera 5, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, oliverjurisic@gmail.com